

Vervolglegsels

Pascal Stroeken & Ronald van Harxen

In de volgende korte bijdragen worden enkele waarschijnlijke of mogelijke vervolglegsels beschreven. In een volgende *Athene* zullen we dieper ingaan op het fenomeen vervolglegsels bij Steenuilen, zoals de timing en het succes van vervolglegsels.

Vervolglegsel in een andere nestholte

Op een erf in Lieveelde (territorium 046) waar we sinds 1986 onafgebroken komen, broeden Steenuilen al die tijd trouw in een nestkast in een eik. Op 26 april 2008 controleerden we de nestkast. Daarin zat het ons bekende wijfje met ringnummer 3.542.997. Het betrof een oude dame van 11 kalenderjaren, die wij als nestjong hebben geringd op 16 mei 1998, op hemelsbreed 4 km afstand. Sinds 1999, haar tweede kalenderjaar, broedde dit wijfje in territorium 046.

Het wijfje had een grote broedvlek (zie kader), maar géén eieren! Dat is opmerkelijk, omdat de ervaring leert dat de broedvlek pas ontstaat als het vrouwtje serieus met broeden begint. Vrouwtjes die we aantreffen tijdens de eileg, en dus nog niet broeden, vertonen hooguit het begin van een broedvlek. Een vrouwtje met een grote broedvlek duidt dus op een *broedend* vrouwtje. Maar er lagen zoals gezegd geen eieren in de nestkast. Dit was voor ons een vermoeden dat het legsel mogelijk al verloren was gegaan vóór ons eerste bezoek op 26 april. We konden echter geen sporen van predatie vaststellen. Ook vonden we geen aanwijzingen van uitgekomen eieren, zoals kleine eischaalresten. Wel lag er in de nestkast een verse Bosmuis zonder kop.

Broedvlek

Bij Steenuilen broedt alleen het vrouwtje. Aangestuurd door de hormonen ontwikkelt zich op de buik van het wijfje een zogeheten broedvlek: door het uitvallen van buikveren en -dons ontstaat een kaal stuk huid op de buik dat rijk is aan bloedvaten, zodat de lichaamswarmte optimaal wordt doorgegeven aan de eieren. Bij of kort na aanvang van het broeden is de broedvlek geheel ontwikkeld.

Vervolglegsel

Steenuilen houden het bij één broedsel per jaar. Wanneer echter een legsel in een vroeg stadium verloren gaat, vaak in de eilegfase of de broedfase, kunnen Steenuilen een vervolglegsel beginnen. In de regel is een vervolglegsel het nieuwe legsel van hetzelfde broedpaar in hetzelfde jaar/broedseizoen. Ook kan het bij Steenuilen voorkomen dat bij overlijden van één van de partners, bijvoorbeeld het verongelukken van de man tijdens de broedfase, het wijfje het legsel verlaat en dat er korte tijd later een nieuw legsel volgt met een nieuwe partner. Een vervolglegsel kan plaatsvinden in hetzelfde nest als het eerste legsel, maar ook op een andere plek in het territorium.

Vervolglegfels

Omdat we vermoeden dat het legsel wel eens vroeg mislukt kon zijn, controleerden we de nestkast op 10 mei op een eventueel vervolglegsel. Tijdens die controle was de nestkast leeg: geen uil, noch eieren. Omdat we een latere start van een mogelijk vervolglegsel niet uitsloten, bezochten we de nestkast op 31 mei opnieuw; ook nu was de kast leeg. De bewoners zagen de uilen nog wel, maar nu meer dan andere jaren vooral op het achtererf. De uilen werden vooral gezien in een kapot raampje dat toegang geeft tot de grote (hooi)zolder boven de jongveestal. Toen we het achtererf opliepen vloog er inderdaad een Steenuil weg van die schuur.

Op de zolder leek onze speurtocht naar de nestlocatie op het zoeken naar de bekende speld in de hooiberg: genoeg potentiële broedplekken voor Steenuilen. Met name tussen een stapel hooibalen leken geschikte nestholten aanwezig. Totdat we vanuit een rommelhoek van de zolder het ijle gepiep hoorden dat kenmerkend is voor heel jonge Steenuiltjes! Na een voorzichtige inspectie tussen allerlei rommel zagen we 4 jongen die net uit het ei waren!

Terugrekenend moet het eerste ei van dit legsel op de zolder zijn gelegd op 1 mei, dus een aantal dagen na ons bezoek op 26 april toen het wijfje in de nestkast zat. Dit zolderlegsel was succesvol. Op 14 juni hebben we alle 4 nestjongen op de leeftijd van 14 dagen kunnen ringen. Bij een controle op 28 juni zagen we nog 2 jongen, waarvan we er 1 konden pakken en controleren. De jongen waren toen echter al zo groot en mobiel, dat ze de oorspronkelijke nestplek hadden verlaten en zich elders tussen spullen verstopten. We gaan ervan uit dat alle 4 jongen succesvol zijn uitgevlogen.

We weten niet zeker of het broedsel op de zolder van hetzelfde wijfje was als dat we op 26 april in de nestkast troffen, maar het is alleszins waarschijnlijk. Het wijfje had op 26 april een grote broedvlek. Het is niet aannemelijk dat die broedvlek verband hield met het legsel op de zolder: daarvan is het eerste ei immers pas gelegd op 1 mei; het serieuze broeden is dan pas begonnen op 6 of 7 mei, rekening houdend met een leginterval van 2 dagen en het totaal aantal eieren (4). De meest voor de hand liggende verklaring is dat de eieren van het

eerste legsel in de nestkast verloren zijn gegaan tijdens de eilegfase of de broedfase, en dat op de zolder een vervolglegsel is gestart. De afstand tussen de nestkast en de nestplek op zolder is circa 90 meter.

Opmerkelijk is, dat we in 2006 in ditzelfde territorium vergelijkbare aanwijzingen hadden voor een succesvol vervolglegsel. Op 29 april 2006 troffen we een uil aan in de nestkast, zonder eieren, de andere uil vloog weg uit de broedboom. Omwille van de rust hebben we de uil in de nestkast op dat moment niet gecontroleerd. Op 13 mei troffen we het ons bekende vrouwtje aan in de nestkast, maar nog steeds geen eieren. Wél had het vrouwtje een forse broedvlek, hetgeen duidde op bebroeding. We vonden echter ook toen geen sporen van predatie of van een mislukt legsel. Bij de volgende controle op 10 juni vonden we het vrouwtje broedend op 4 eieren, en op 17 juni troffen we 3 net uitgekomen jongen aan. Terugrekenend was het eerste ei gelegd op 18 mei. Ook in 2006 wezen de waarnemingen richting een vervolglegsel. Toen is er echter gebroed in hetzelfde nest. In het tussenliggende jaar 2007 is er overigens niet gebroed in de nestkast. Onbekend is of de uilen dat jaar elders op het erf hebben gebroed. Het territorium was in dat jaar wel bezet.

Vervolglegsel in dezelfde holte

In een nestkast in Lievelede (territorium 412), waarin al jarenlang wordt gebroed, troffen we in 2008 geen broedsel aan. Het territorium was wel bezet door Steenuilen, zo bleek uit informatie van de bewoner en uit onze eigen waarnemingen, zoals een wegvliegende uil uit de nestkastboom in het broedseizoen.

We hebben de kast gecontroleerd op 26 april, 10 mei en 7 juni, maar een broedsel hebben we niet aangetroffen. Evenmin troffen we in de kast volwassen vogels aan of aanwijzingen voor een mislukt broedsel, zoals predatiesporen.

De laatste controle op 7 juni was bedoeld om te kijken of er eventueel sprake was van een (laat) vervolglegsel, nadat wellicht een eerste legsel in een vroeg stadium – vóór ons eerste bezoek op 26 april – was mislukt. Nadat we op 7 juni ook niets hadden aangetroffen zijn we niet meer terug geweest, in de veronderstelling dat ze dat jaar niet (meer) tot broeden zouden komen in de nestkast. Onze ervaring tot dusver was immers dat vervolglegsels gestart worden binnen enkele weken na het mislukken van het eerste nest. Gezien de tijdsperiode tussen onze eerste controle op 26 april en ons bezoek op 7 juni hadden we dan ook geen verwachting meer dat er na 7 juni nog een vervolglegsel zou starten.

Tot zover niet heel bijzonder. De kans bestond immers dat de uilen niet tot broeden waren overgegaan, bijvoorbeeld omdat één van beide ouders kort voor het broedseizoen was doodgegaan. Of dat de uilen ergens anders op het erf een mooie, maar moeilijk te lokaliseren broedplek hadden gevonden. Het erf biedt namelijk ruim voldoende potentiële broedmogelijkheden. Bovendien was ook in 2004 niet in de nestkast gebroed, terwijl ook in dat jaar het territorium wel bezet was.

Omdat de nestkast niet meer in heel goede staat verkeerde en we wilden voorkomen dat deze het ooit tijdens een broedseizoen zou begeven, hadden wij besloten om de nestkast te vervangen. Dit vond plaats op 18 oktober 2008. Uiteraard controleerden wij de oude nestkast op de aanwezigheid van uilen voor verwijdering uit de boom. En ja hoor, er zat een uil in de kast. Maar niet alleen een uil: er lagen tot onze verbazing ook twee koude steenuileieren verspreid in de kast! De uil bleek het ons bekende wijfje van dit territorium: 3.599.063. Dit wijfje hadden we in mei 2002 ter plaatse als broedende vrouw geringd¹ en vervolgens met uitzondering van 2004 (toen er niet in de kast werd gebroed) elk (voor)jaar gecontroleerd in dit territorium. In 2008 was de leeftijd van het wijfje tenminste 8 kalenderjaren.

¹ Tot en met 2001 broedde in dit territorium een ander wijfje.

En dan die twee eieren! Dat er op het moment van ons bezoek niet (meer) gebroed werd was wel duidelijk. We besloten de inhoud van de eieren te controleren. Beide eieren bleken een nog vloeibare inhoud te hebben. In één ei was zo op het oog een vruchtbegin te bespeuren, in het andere ei niet. We waren enigszins verbaasd over de relatieve 'versheid' van de eieren: van veel oude eieren die

we buiten het broedseizoen vinden is de inhoud namelijk ingedroogd. Navraag bij onderzoeker en ei-deskundige Arnold van den Burg heeft uitgewezen dat het mogelijk is dat een ei na lange tijd nog steeds een vloeibare inhoud heeft. Over de ouderdom van de twee eieren valt zonder nauwkeurig onderzoek weinig zinvols te zeggen.

Een feit is dat de uilen in het territorium 412 niet in de nestkast hebben gebroed tijdens het "reguliere broedseizoen". Daaronder verstaan wij de periode rond de gemiddelde legselstart in de tweede decade van april, met als uitersten een eistart in de laatste week van maart tot de eerste week van mei. De gemiddelde legselstart ligt in ons onderzoeksgebied tussen 15 en 20 april. Kijken we naar de start van de eileg van het vrouwtje 3.599.063 in het betreffende territorium 412 in de periode 2002-2007, dan zien we een legselstart hier vaak zelfs vroeger ligt dan de gemiddelde legselstart: 2002: 9 april; 2003: 23 april; 2004: niet (in de kast) gebroed; 2005: 12 april; 2006: 13 april; 2007: 9 april

Was hier dan toch sprake van een (laat) vervolglegsel? Dat moet haast wel, want duidelijk is dat de legdatum, ook voor een vervolglegsel, zeer laat was, namelijk na ons laatste controlebezoek tijdens het reguliere broedseizoen van 7 juni.

De nestkast (boven) en het erf (onder).

*Foto's bij dit artikel:
Ronald van Harxen*

